

Kontra Miklós–Hattyár Helga (szerk.): Magyarok és nyelvtörvények. Budapest, Teleki László Alapítvány, 2002, 140 p.

A Kontra Miklós és Hattyár Helga szerkesztésében készült könyv, melynek címe is oly sokatmondó: *Magyarok és nyelvtörvények*, érdekes olvasmányra utal. Csupán a címből kiindulva már az első pillanatban világossá válik az olvasó számára, hogy olyan könyvet tart a kezében, mely átfogó képet kíván adni a magyarok és a rájuk vonatkozó, ill. éppen nem vonatkozó és hiányzó nyelvtörvényekről. Ez viszont nem minden. Ezen felül más érdekes munka is belekerült a kiadványba. Bartha Csilla és Hattyár Helga közös munkája, mely lehetőséget ad arra, hogy az olvasó bepillantást nyerjen egy első látásra nem is nyelvi kisebbségnek tűnő, de ténylegesen annak mondható nyelvi kisebbség, a magyarországi siket közösség kisebbségi létébe, különös tekintettel nyelvi jogaikra.

Ahogy Kontra Miklós a bevezetőjében megfogalmazza, a publikáció hiánypótló szerepet tölt be. Nyelvi jogokkal, nyelvi emberi jogokkal, nyelvtörvényekkel már sokan foglalkoztak, de olyan kiadvány formájában, amely rálátást enged a Kárpát-medence magyarjai anyanyelvhasználatának jogi lehetőségeire, még nem dolgozták fel ezt a témát. E kiadvány végigvezeti az olvasót a magyar kisebbség, ill. a magyarországi román és a siket közösség nyelvi jogain, mind elméleti, mind gyakorlati viszonylatban. Értékes olvasmány akár nyelvtudós, nyelvész, akár politológus, politikus, jogász, tanár, orvos, mérnök, számára, szóval bárkinek, akit érdekelnek a nyelvhasználat jogi vonatkozásai; a magyarországi, illetve a Magyarország határain túli nyelvi kisebbségek jogfosztottsága.

A bevezetőből kitűnik, hogy a könyv a finnországi Jyväskyläben 2001. augusztus 6–10-én rendezett V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus *Magyarok és nyelvtörvények* című szimpóziumán elhangzott előadásain alapuló tanulmányokat tartalmazza.

Sorrendben az első tanulmány Kontra Miklós és Szilágyi N. Sándor közös munkája egy rendhagyó-meghökkenítő címmel: *A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs?* E munkában a szerzők a nyelvi diszkrimináció sajátosságaival foglalkoznak. Rámutatnak egy érdekes tényre, amely a román tanügyi törvényben található, mely szerint Romániában a többségi nemzet tagjai, tehát a román diákok román nyelvből és irodalomból vizsgáznak, nem pedig anyanyelvből és irodalomból. Ebből dedukálható a – már a címben is – felvetett kérdés, ti. hogy a többségi nemzetnek ne lenne anyanyelve?! A törvény szövege nem is utal arra, hogy a románoknak is van anyanyelvük. „A szöveg azt sugallja, hogy Romániában minden tanuló – a tannyelvtől függetlenül – ugyanazokat a vizsgákat teszi le: román nyelvből is irodalomból, matematikából stb. vizsgázik mindenki, ezen túlmenően azonban a nemzeti kisebbségi tanulók vizsgáznak még anyanyelvből és irodalomból is. (4. o.) Ezzel kapcsolatban rámutatnak a szerzők arra is, hogy a román és a magyar diák között nem tesznek különbséget a tanulmányi versenyek értékelésekor, noha a román diák a román nyelvet és irodalmat mint anyanyelvét tanulja, ugyanakkor a magyar diák tanulja anyanyelvét, azaz a magyart is, és ezen felül a román államnyelvet és irodalmat. A tanulmány végén a szerzők állításokkal és következtetésekkel foglalják össze az államnyelven és anyanyelven folyó oktatás különbségeit és megfogalmazzák egy, elsősorban az oktatásirányítók számára megfontolandó gondolatsort, mely szerint: „Az anyanyelven folyó oktatást nem privilégiumként, hanem egyetemes emberi jogként konstruálják. Az államnyelv (és irodalma) tanulását olyan többletjuttatásnak ismerik el, amelyet a kisebbségek nem saját akaratukból viselnek. A kisebbségeknek az államnyelv megtanulásából eredő többletjuttatás a lehető legkisebb kell legyen” (9. o.).

A következő tanulmány Cserniczkó István munkája. A szerző a nyelvek helyzetére vonatkozó ukrainai és nemzetközi dokumentumokkal ismerteti meg az olvasót. E dolgozatban azonban nem csak egyszerű bemutatásról, hanem sokkal inkább összehasonlításról van szó a belső és a nemzetközi jogot

tekintve. Összefoglalójában kifejezi, hogy „Ukrajna nem lép túl a kisebbségi nyelvhasználat törésén” (22. o.). Közli, hogy az Ukrajnában érvényes jogi dokumentumok értelmében Ukrajna államnyelve az ukrán, vele párhuzamosan mint hivatalos nyelv használható az orosz, illetve a nemzetiségi többségi területeken engedélyezett a nemzetiségi nyelv használata is. Ezt a nemzeti kisebbségekről szóló törvény szabályozza Ukrajnában, mely értelmében azon területeken, ahol többséget alkot a nemzetiségi kisebbség, az államnyelv mellett használható a kisebbségi nyelv is az állami, társadalmi szervek, de a vállalatok, intézmények működése során is. A szerző munkájában elemzi az ukrainai dokumentumokat, illetve a nemzetközi jog rendelkezéseit is, melyet Ukrajna ratifikált, illetve beemelt az előírt módon saját jogrendjébe. Felhívja a figyelmet arra is, hogy Ukrajna Európa tanácsbeli tagságának egyik feltétele a *Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának* ratifikációja volt. A határidőt betartva Ukrajna ezt beemelte a jogrendszerébe. Ezután viszont az alkotmánybíróság parlamenti képviselők nyomására olyan döntést hozott, hogy a Karta ratifikálásáról szóló törvény alkotmányellenes és hatályon kívül helyezte azt.

Simon Szabolcs *Szlovákiai magyarok és nyelvtörvények* című tanulmányában elsősorban megfogalmazza, konkretizálja a kisebbségi kérdéskörre jellemző szlovák felfogás, vélekedés, érvelés alapvető jellemzőit. Ez után mintegy következtetésként felsorolja a szlovák jogrendszer neuralgikus pontjait a magyar kisebbség nyelvi emberi jogai tekintetében, mint a személy- és helynevek írása, vallási élet, tömegtájékoztatás, hivatali nyelvhasználat stb. E munka történelmi áttekintést is nyújt a nyelvpolitika és a kisebbségek nyelvhasználatának törvényi szabályozásának alakulásában 1918 és 2000 között (Cseh)Szlovákiában, tekintettel a kisebbségi nyelv használatának gyakorlati érvényesülésére is, például a helynevek, az oktatásügy területén, a bíróságok munkája során. Előtérbe kerül a rendszerváltozás utáni nyelvi jogi helyzet is, azaz a rossznál rosszabb nyelvtörvények elfogadása. Példa erre az első nyelvtörvény, mely nemcsak a nemzetközi dokumentumokat hagyta figyelmen kívül,

mint például a Koppenhágában aláírt *Emberi jogi dokumentumot*, hanem a belső jogi előírásokat is mint az 1968. évi 144. sz. alkotmánytörvényt. Az elemzésből kitűnik, hogy az érvényben levő kisebbségi nyelvtörvény (184. sz. törvény a nemzeti kisebbségek nyelveinek használatáról) sem teljesen megfelelő, annak ellenére, hogy azt már 1999-ben, a Dzurinda-kormány alatt hagyták jóvá, melynek tagja az MKP is. Ez a nyelvtörvény biztosítja az anyanyelv használatának lehetőségét a hivatalos érintkezésben a 20%-os küszöb átlépésénél, de csak helyi szinten. A nyelvi jogok helyi érvényesíthetőségét is súlyosan korlátozza az a körülmény, hogy a közigazgatási szerveket és azok alkalmazottait a törvény nem kötelezi a kisebbségi nyelvek használatára, a törvény 7. §-ának 1. bekezdése ezt csupán megengedi számukra. E tanulmány tehát átfogó jelleggel vizsgálja, elemzi a szlovákiai magyarok nyelvi jogi helyzetét, azok anyanyelvhasználatának törvényi szabályozása és gyakorlati érvényesítésének összefüggéseiben. Érdekes kísérletre vállalkozott a szerző, amikor a tények közlése mellett egy kérdőíves felmérés eredményeit és mint függelék, a Szlovák Tudományos Akadémia Ludovít Štúr Nyelvtudományi Intézetének egykori igazgatójával, Ivor Ripkával készített interjút, valamint egy, Csáky Pál miniszterelnök-helyettesével, a kisebbségekért, általános emberi jogokért felelős politikussal készült rádióműsor részleteit is csatolta munkájához.

Vörös Ottó tanulmánya nem konkrétan, egy népcsoportot érintő nyelvi jogi kérdéseket boncolgat, hanem megpróbálja elméleti síkon megragadni a nyelvtörvények mibenlétét, tipizálni azokat. Így osztja őket egyfelől „egynyelvű”, többnyelvű és nem tiszta típusú nyelvtörvényekre, valamint területileg határozott, censzos és kombinált nyelvtörvényekre. A szerző definíciót alkot magára a nyelvtörvényre, mely szerinte politikai értelemben „egy politikai eszközökkel fenntartott közösség, leggyakrabban egy állam polgárainak összességét érintő, államjogi úton és eszközökkel alkotott előírás. Tartalmát tekintve arra irányul, hogy megszabja a megnevezett polgárközösség számára, hogy ezen helyzetükből adódó kommunikációjuk során milyen nyelvszokásokat kövessenek, vagy

mitől tartózkodjanak” (53. o.). Munkája végén mintegy madártávlatból bemutat három nyelvtörvényt, Ausztria, Szlovénia és Horvátország példáját, és megpróbál rámutatni a törvények mögötti célokra, valóságra már az újabb tapasztalatok tükrében is.

Ezt követően Borbély Anna ismerteti a magyarországi románok nyelvi jogait *de jure* és *de facto*, azaz a jogi szabályozás, illetve a valóság tekintetében. Megállapítja, hogy a románok tárgyalt emberi jogai elsősorban a *Magyar Köztársaság alkotmányában*, konkrétan annak *Alapvető jogok és kötelességek* című XII. fejezetében vannak szabályozva, másodsorban pedig az 1993. évi 77. törvényben a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. Mint írja, az alkotmány biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát. Hozzáteszi viszont, hogy bár létrejöttek és működnek a román kisebbségi önkormányzatok, de néha a román nyelv használata lehetetlen az önkormányzati üléseken, mert pár képviselő nem beszéli a nyelvet. Következő érdekes témaként a szerző a nyelvhasználat, nyelvoktatás, illetve tanulás mikéntjébe enged bepillantást.

Sorrendben az utolsó, de korántsem elhanyagolható tanulmány Bartha Csilla és Hattyár Helga szerzőpáros munkája, mely a magyarországi siketek nyelvi jogainak kérdéseit boncolgatja. Dolgozatukban a siketek és a jelnyelvek helyzetét elemzik mind Magyarországon, mind külföldön, az ezzel kapcsolatos oktatás problematikáját és magát a jogi meghatározást, szabályozást. Rámutatnak arra, hogy e kisebbség problémáiról, jogairól kevés szó esik annak ellenére, hogy létszámukat tekintve a magyarországi siket közösség alkotja Magyarországon a harmadik legnagyobb nyelvi közösséget, miközben atipikus közösségről van szó. Sem földrajzi vagy történelmi alapon jött létre, se nem kulturális indíttatásból; általában egygenerációs. Nyelvi jogait épp ezért először értelmezni kell. A siketeknek ugyanis van nyelvük. Tehát nem igaz az az ókori keletű nézet, hogy a nyelv megfeleltethető a beszédnek. Míg a „normális” emberi nyelv a hangzónyelv, a siketek kommunikációja a jelnyelv által biztosított. A szerzők megpróbálják a lehető legpontosabban meghatározni a jelnyelv fogal-

mát, amikor leírják, hogy „a jelnyelvek a környezetünkben használt nemzeti hangzó nyelvektől függetlenül, konvencionális jelekből szerveződő, sajátos, jelnyelvenként eltérő szabályok által működtetett önálló természetes rendszerek”. (78. o.) Rámutatnak a jelnyelv fontosságára, ami a siketoktatást illeti, mely állításukat kutatási eredményekkel is alátámasztják. Ezek után kifejezik sajnálatukat, hogy Magyarországon, hasonlóan a világ más államaihoz, a jelnyelv használatát tiltják a siketoktatásban, s pozitívum diszkriminálják a tisztán orális módszert.

A fentebb bemutatott könyvet elsősorban nyelvészeknek ajánlom, rajtuk kívül haszonnal forgathatják jogászok, politológusok, tanárok és oktatásirányítók, sőt orvosok is. Ahogy a kötet egyik szerkesztője, Kontra Miklós fogalmazott a könyv előszavában, mindenkinek ajánlható, aki tenni szeretne valamit a magyarországi és a határainkon túli nyelvi kisebbségek jogfosztottságának csökkentéséért.

Hodosy Szabolcs

Sándor Anna: A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2004, 360 p.

A szerző, Sándor Anna a szlovákiai magyar nyelvjárás kutatás jeles alakja. Dialektológiai vizsgálataival mellett a népi szakszókinccs gyűjtésével és szociolingvisztikai kutatásokkal foglalkozik, egyes publikációi az anyanyelvi nevelés és a névtan kérdéseit is érintik. 2000-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett PhD tudományos fokozatot. Doktorai munkájával, mely *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban* (Pozsony, Kalligram, 2000) címmel jelent meg, műfajt teremtett. Elsőként mutatta be egy község nyelvét úgy, hogy a nyelvváltozatok, a nyelvhasználati színterek és a társadalmi rétegzettség összefüggéseinek komplexitását ragadta meg. A 2004 nyarán megjelent *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza* című munkája pedig tudománytörténeti jelentőségű mű: az első szlovákiai magyar nyelvjárás atlasz.